

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2022

TSUMBANDILA YA U MAKA

MARAGA: 70

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 10.

KHA VHA PFESESE:

- Memorandamu uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha ambadzifhele nga wothe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandamu uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musu u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**NDAELA KHA VHATOLI/VHAMAKI****Maga a u tola/maka tholokanyondivho:**

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhaki ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musu vhukhaki honoho vhu tshi thithisa kupfesesele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhaki vhu di fanela u sumbedzwa.)
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo luwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha luwe luambo lwo shumiswaho kha tshibveledzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedzea.
- Kha mbudziso dzo vuleaho, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza tea u avhelwa phindulo dzi todaho NDI NGOHO/A SI NGOHO kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musu phindulo ya ipfi lithiyo yo lavhelelwa, hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga; tenda fhedzi ipfi lo lavhelelwaho la talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musu mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekedzwa, kha vha make fhedzi mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudziso dza u nanga kha zwinzhi, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA T̂HALUTSHEDZO NA U PFESESA**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A****MBUDZISO YA 1****PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A**

- 1.1 Ndi musî muthu a tshi tshila a tshi d̂iphîna nga zwivhuya zwine a zwi wana kha mupo.√ (1)
- 1.2 - Ndi u l̂a zwîliwa zwi bvaho mavuni zwe zwa si dzule kha tshixwatudzi.
 - U sa l̂a zwîliwa zwi re na mapfura a bvaho kha n̂ama.
 - U sa l̂a zwîliwa zwi bvaho zwikot̂ikot̂ini.
 [ZWIVHILI fhedzi.]√√ (2)
- 1.3 - U nakisa minyanyani na dziphathini.
 - U t̂ut̂uwedza lufuno/funana ha vhat̂u.
 - U khuthadza vhane vha khou lila.
 - U fhodza vha lwalaho.
 [ZWIRARU fhedzi.]√√√ (3)
- 1.4 - U d̂isa mirunzi kha zwi tshilaho
 - U tsireledza zwifhat̂o kha muya wa maḍumbu.
 - U bveledza fenitshara.
 - U bveledza mishonga.
 [ZWIVHILI fhedzi.]√√ (2)
- 1.5 Zwiito zwi sa t̂anganedzei ndi musî phukha dzi tshi l̂a vhat̂u vhane vha ḍa u dzi vhone√ ngeno na vhat̂u vha tshi zwima na u vhulaha phukha zwi siho mulayoni nga u t̂oda masheleni/tshelede/n̂ama.√ (2)
- 1.6 Mulaedza ndi wa uri vhat̂u kha vha gude u tshila na mmbwa saizwi i tshi thusa nga u vha linda na u bvisela khagala milandu yo dzumbamaho.√√ (2)
- 1.7 Murero uyu u sumbedza uri ri songo endela/tevhela vhat̂u/zwipuka zwi re khombo hune zwa wanala/dzula hone ngauri zwi nga ri huvhadza.√√ (2)
- 1.8 - Khovhe na zwiḿwe zwipuka zwa maḍini zwi nga fa nga n̂thani ha maḍi o tshikafhalaho.√
 - U remekanya miri zwi vhangá mikumbululo.√
 - Vhat̂u vha nga lwala malwadze a mifemo na u hot̂ola nga u dzula tsini na dzifeme dzi no bvisa mitsi.√ (3)
- 1.9 B/netulusa muvhili wa muthu.√ (1)

- 1.10 Ee.
- Ndi a tendelana nakwo ngauri musu muthu e nnda, muhumbulo wawe u a tanzwea nga u vhona u naka ha tsiko.
 - Hu na zwinzhi zwine muthu a guda zwa ita uri a vhe na lufuno kha mupo.
 - Muthu u a kona u mvumvusea khathihi na u netulusa muvhili.

KANA

Hai.

- Vhawe vhaendelamashango vha vha vha kha zwa vhubindudzi.
- Vhawe vha vha vha kha zwa vhurereli.
- Vhawe vha vha vha tshi khou tshimbilela zwa mitambo/pfunzo na politiki.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

- 1.11
- Kha hu itwe khuwelelo kha dziradio na televishini ya u gudisa vhatu u kona u thogomela mupo.
 - Vhatu kha vha digudise u funa mupo ngauri u fusha vhutshilo ha zwitshilaho nga u disa zwiliwa.
 - Vhatu vha tea u gudiswa uri mupo u disa muya mufhe mivhilini ya vhatu, dziphukha na kha zwimela.

[Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.12 Muoli wa tshifanyiso u khou ri tanela vhagudi vhane vha khou guda vhe nnda/mveledziso ya ngudo ine ya khou bvelela nnda ha kilasirumu.√√ (2)

- 1.13
- Mugudisi o ima phanda ha vhagudi u sumbedza u vha dededza/funza.
 - Hu vhonelelwa bodi ya u nwaletela yo nambatedzwa mabambiri a u guda.
 - Vhagudi vha vhonelelwa vhe na mabambiri phanda havho vho tou fombe kha ngudo dzavho.
 - Zwiguthe zwa miri zwi vhonelelwa zwo ita tshidulo na tafula.
- [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

- 1.14
- Ee, ndi vhona o kona ngauri, u sumbedza uri pfunzo i a konou bvelela na nnda nge vhona vha ita zwiguthe zwa miri matafula na zwidulo.
 - Ho vhonelelwa bodi ya u nwaletela yo nambatedzwa mabambiri a u thusa mveledziso ya pfunzo.
 - Vhona vha ya kona u dzula zwavhudi vho thalangana hune mugudisi a kona u vha vhona vhothe.
- [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA B

- 1.15 Zwibveledzwa zwothe zwi khou amba nga ha zwithu zwi yelanaho na mupo, **TSHIBVELEDZWA TSHA A** tsho tandavhudza vhushaka vhune ha vha hone vhukati ha mupo na zwi tshilaho ngeno **TSHIBVELEDZWA TSHA B** tsho sumbedza nyimele ya vhagudi vhane vha khou guda vhe nnda hune zwiguthe zwa miri zwo shumiswa sa zwidulo na dzitafula vha tshi khou dovha hafhu vha wana muya mufhe na masana a duvha.

[ZWIVHILI zwi pfalaho]✓✓

(2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO

MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU

Ndila ya u maka manweledzo:

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
 - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
 - Maraga 3 ndi dza luambo.
 - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musi mulingiwa a songo anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
 - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
 - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musi mulingiwa o anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Khouthesheni dza u bva kha 7: ni songo avhela maraga dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 4–6: avhelani maraga 2 dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 2–3: avhelani maraga 1 ya luambo

PFESANI:

- **Tshivhalo tsha maipfi:**
 - Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho.
 - Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwaho tsho khakhea. Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re nthaha tshivhalo tsho tetshelwaho, vha litshe ayo manwe a manweledzo o salaho.

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA C

NO	KHOUTHESHENI	NO	MBUNO
1	'Zwo tea u ita nyonyoloso hu u itela uri lukanda lu vhe na mutakalo wo fhelelaho.'	1	Nyonyoloso ndi yavhudi kha lukanda.
2	'U la zwiliwa zwi re na pfushi zwi thusa lukanda lwa muswa u vha na mutakalo wavhudi, wa wana lu tshi tou penyelela.'	2	Zwiliwa zwa pfushi zwi nea lukanda mutakalo.
3	'Vha tea u dola zwidolo zwine zwa vha tsireledza kha u swa nga divha na u nga thothonwa arali vha nga kwama mahatsi.'	3	Zwidolo zwi tsireledza lukanda kha divha.
4	'U nwa madi zwi thusa uri muswa a vhe na mutakalo wo teaho ngauri a tanzwa tshika i re nga ngomu muvhilini, a vho vhonala o kuna nga nda.'	4	Madi a tanzwa tshika i re ngomu muvhilini.
5	'Ndi zwa ndeme u tamba nga tshisibe tsho themendelwaho nga vhadivhi, honeha muswa kha divhe uri lukanda lwawe lu andana na tshisibe tshifhio.'	5	Muswa kha divhe tshisibe tshi no andana na lukanda lwawe.
6	'Musi zwi tshi da kha zwiambaro, muswa kha dzhiele nzhele tshaka dza malabi o shumiswaho, saizwi hu na malabi ane wa wana a tshi hwaya lukanda lwa sa tsha dovha lwa vha kha tshiimo tshavhudi.'	6	Ndi zwa ndeme u khetha malabi a sa vhaisi lukanda.
7	'Muswa kha dzule murunzini musi divha li tshi khoushisa u thivhela u swa ha lukanda.'	7	Muswa kha dzule murunzini a ditsireledze kha divha.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Nyonyoloso ndi yavhudi vhukuma kha u kunakisa lukanda lwa muswa, hu di nga na zwiliwa zwa pfushi zwi a lu nea mutakalo lwa sala lu tshi penyelela. Zwidolo zwi tsireledza lukanda kha duvha ngeno ma di a tshi tanzwa tshika dzi re ngomu muvhilini. Ndi zwa ndeme uri muswa a divhe tshisibe tshine tsha andana na lukanda lwawe. Mañwe malabi a zwiambaro a vhaisa lukanda ngauralo ndi zwa ndeme u ketha malabi avhudi a zwiambaro. U dzula murunzini zwi thusa u tsireledza lukanda kha duvha line la vhangana pfuko ya lukanda.

[Maipfi: 90]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka

- Mupeleto:
 - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nda ha musu vhukhaki uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
 - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vhukhaki ha mupeleto vhu tea u newa ndatiso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
 - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone, nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangananedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 Mukungedzeli u toda vhataleli vha tshi talukanya zwa uri vha Ndalama ndi vhona vhatu vhané vha nga vha nea tsireledzo vhukuma/i si na tshitahe.√ (1)
- 3.2 Mukungedzeli u toda u bveledza muhumbulo wa uri vhatu a vho ngo tea u dzula vho tshuwa tshifhinga tshothe√ ngauri vha Ndalama vha hone u vha tsireledza.√ (2)
- 3.3 Ndivho ya mukungedzeli ndi ya u sumbedza uri khamera dzavho dzi a vhona othe a zwiphiri a iteaho shangoni.√√ (2)
- 3.4 D/u dzumbamela mafobvu.√ (1)
- 3.5 Ndeme ndi ya u dzumba/fhuredzela vhataleli√ ngauri vhané vha do wana luafhulelo lwa 20% ndi vho isaho linwalo la ndindakhombo.√ (2)
- 3.6 - Mukungedzeli o kona u kunga vhataleli ngauri o shumisa fonto khulwane/maledere danzi/khepusheni ine ya vhonala kha vhataleli vha kule.
- Mukungedzeli o shumisa tshifanyiso tshavhudi tsha muthu a tshi khou dzhenisa dzikhamera dza u foda mafobvu.
[Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfallaho.]√√ (2)

[10]

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 Muoli wa khathuni u khou ri tanela nyimele ya nndwa/dziphambano dzine dza itea mishumoni/muthu a pfuka mulayo mushumoni u newa ndatiso.√ (1)
- 4.2 - Ndi ofisi ya phanda.
- Kuambarele kwavho kwa foma
- Mabambiri na penisela.
- Tafula.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.] √√ (2)
- 4.3 - Ndi vhashumisani/minidzhere/mulanguli na mutholiwa.√ Minidzhere u khou kaidza mushumisani nae ngeno uyu muwe a tshi khou hana u kaidzwa. (2)
- 4.4 D/tshuwiswa nga zwi no khou bvelela.√ (1)
- 4.5 Muthu wa 3 u vhone o tshuwa/tungufhala/ho ngo sinyuwa/dinalea√ ndi ngazwo a tshi khou kwengweledza/lamula/luvhelela mushumisani nae uri hu songo vha na dzikhakhathi/dzinndwa.√ (2)
- 4.6 Hai, vha sumbedza matshiliso a si avhudi ngauri a vha tendi mulandu une vha khou newa musi vho khakha.
-Vha sumbedza u vha na lunyadzo/u sa thonifha muhulwane mushumoni/mulanguli/minidzhere.
-Vha ita zwa dzinndwa musi vha tshi khou kaidziwa.
[ZWIVHILI fhedzi zwi pfallaho]√√ (2)

[10]**MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE****PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA F**

- 5.1 **Dzithumbu.**√ Kholomo yo rwiwa dzithumbu nga tshimebi.√ (2)
- 5.2 **Vho tangana na ndou i tshi dzwala.**√ U sumbedza nyito ine ya khou bvelela khathihi/mazha.√ (2)
- 5.3 **Tetemela/tshuwa.**√ Ndo ri u vhona nowa mutani nda **tetemela/tshuwa.**√ (2)
- 5.4 Fhongo ili li sumbedza uri o wanala e kha vhutshinyi a hu tshe na hune a nga shavhela hone.√√ (2)
- 5.5 Pholisa o ri a bvule liadzi lawe.√√ (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70